

Nazwa instytucji

Książnica Cieszyńska

Tytuł jednostki/Tytuł publikacji

Jazyková a národnostní otázka na Těšínsku v historickém vývoji / napsal Jan Kapras.

Liczba stron oryginału

36

Liczba plików skanów

36

Liczba plików publikacji

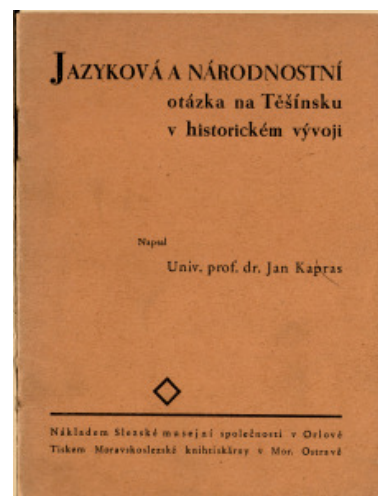
37

Sygnatura/numer zespołu **KD I 01843**

Data wydania oryginału **[post 1921]**

Zdigitalizowano w ramach projektu pt.

**Udostępnienie cieszyńskiego dziedzictwa
piśmienniczego on-line**

Fundusze Europejskie
Program Regionalny

Śląskie.

Unia Europejska
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego

JAZYKOVÁ A NÁRODNOSTNÍ otázka na Těšínsku v historickém vývoji

Napsal

Univ. prof. dr. Jan Kapras

Nákladem Slezské musejní společnosti v Orlové
Tiskem Moravskoslezské knihtiskárny v Mor. Ostravě

Y50187
Jazyková a národnostní
otázka na Těšínsku
v historickém vývoji

Napsal:

Univ. prof. dr. Jan Kapras

Nakladem Slezské musejní společnosti v Orlové
Tiskem Mor.-slezské knihtiskárny v M. Ostravě

ZBIORY
S. ZAHRADNIKA

KD 1843

KD 1843

K 253/01

3,00

Úvodem.

Těšínsko jest součástí starého Horního Slezska neboli Opolska. Od něho se oddělilo jako samostatné knížetství v rukou suverenních knížat piastovských roku 1290. Tímto rokem počíná samostatná historie těšínská. Po celé století XIV. a XV. spojována s ním byla však ještě jiná knížetství slezská, takže teprve za knížete Kazimíra II. (1477—1528) nabylo Těšínsko přibližně své trvalé podoby, kterou si zachovalo pak až do světové války. Nepočítalo se tehdy k Těšínsku Bohumínsko, které bylo stavovským panstvím od Ratibořska odděleným. Zato patřilo k Těšínsku Místecko roku 1402 koupi získané, které teprve r. 1581 vrátilo se do rukou biskupa olomouckého. Zmenšení vlastního knížetství těšínského nastalo r. 1572 utvořením stavovských panství, na knížeti nezávislých (*status minores*), Bílska, Frýdku a Fryštátu. Počet jejich byl pak později ještě rozmnožen o Ráj, Orlovou, Lutyni, Rychvald, přechodně Petrovice, později Dombrovou. Při ztrátě Slezska za Marie Terezie celé Těšínsko i se všemi jmenovanými panstvími zůstalo při českém státě a mimoto i panství bohumínské až k soutoku Olše s Odrou. V tom nastala změna po světové válce, když po dlouhém jednání rozhodnutím konference velvyslanců v Paříži 28. července 1920 byla východní část Těšínska postoupena Polsku.

I.

Vláda latiny a němčiny.

Starší obyvatelstvo země, tvořící později knížetství těšínské, náleželo slovanskému kmeni, tvořícímu přechod mezi Poláky a Čechy, a snad bližší poměrům polským. Země byla dlouho velmi slabě obydlena. Nejvíce obyvatelstva bylo kolem hradu Těšína a potom odtud na východ. Na západě země byl proti Moravě, jako pravidelně bývá na hranicích, pruh země neosazený, lesem porostlý, asi tak od Ostravice až po Těrličko a Žukov. Přesná hranice na západ na Těšínsku vznikla až teprve v polovici XIII. století. A ještě tehdy na pravém břehu Ostravice byl většinou les, ve kterém vznikly pohraniční hrady a tu a tam malé osady původu domácího.

Ze začátku XIII. století máme, a to z let 1217 až 1222, první zmínku o kolonisaci cizí, na německém právu provedené. Kolonisace ta stává se průběhem doby stále intenzivnější. Když pak po vpádu tatarském zaplaveno bylo Dolní a Střední Slezsko německými kolonisty, převalila se jich mohutná vlna také do Horního Slezska a stihla při tom i Těšínsko. Vláda knížete Měška (1290 až 1314) a Kazimíra (1316 až 1358) jest dobou největší kolonisace na Těšínsku. Byla to kolonisa-

ce převahou německá, avšak vedle Němců zúčastnili se jí také Čechové a Slované lužičtí. Němci měli naprostou převahu ve městech, ať již šlo o starší střediska, jako Těšín, anebo novější, jako Bílsko, Fryštát a Frýdek. Venkovská kolonizace dala se jednak — a to jak se zdá nejprve — v pruhu mezi Moravou, Ratibořskem a Těšínskem, jednak, pravděpodobně o něco později, na východě v okolí Bílska. Na východě byla to kolonizace vesměs německá, na západě značnou část kolonistů tvořili Češi, takže tím již před válkami husitskými hranice českého živlu se posunula na východ do západního Těšínska, do krajín do té doby buď vůbec neobydlených anebo jen zcela slabě osazených. Prasek klade tehdejší hranici jeho asi někam do krajiny bohumínské. Toto odhadování Praskovo není nijak přemrštěné, spíše by bylo lze ještě něco málo přidati k východu, nežli ubrati k západu, pokud ovšem lze vůbec mluvit o nějaké hranici mezi živlem českým a přechodními dialekty východními.

Když se podařilo knížatům těšínským získati na delší dobu začátkem XV. století Místecko, působení češtiny na tyto přechodní živly vzrostlo ještě větší měrou, až nabylo pak po válkách husitských nebývalé síly. Válkami husitskými bylo totiž postiženo velmi značně západní Těšínsko, zvláště Frýdecko, a tu všechny mezerý v obyvatelstvu tehdy vzniklé byly doplněny vesměs z Moravy, takže v těchto západních krajinách těšínských tehdy převaha českého živlu byla naprostá. Současná změna jazyka úředního, která tehdy ve prospěch češtiny na Těšínsku nastala, jen všemu tomu napomáhala.

Současně s kolonisací stihla také Těšínsko německá móda dvorská, která ve XIII. století jak na českém dvoře královském, tak i na všech dvorech Piastovců slezských, napořád zavládla. Vrstvy, které podléhaly vlivu dvorskému — šlechta, vyšší duchovenstvo — začaly němčiti. Německá jména hradů, tehdy právě nejvíce po tatarském vpádu zakládaných, jsou dodnes dokladem této módy tehdejší.

S německou módou dvorskou a s rozšířením kolonisace na Těšínsku začala býti dosavadní latina jako úřední jazyk nahrazována němčinou. Známe první knížecí list německý pro město Bílsko z roku 1312, a soukromý již několik let předtím, 1305. Průběhem XIV. století němčina stala se vůbec panující úřední řečí na Těšínsku, jako všude jinde ve Slezsku. Od té doby latinská listina jest tu dosti řídkým zjevem.

Celkově jak německá móda, tak zvláště i kolonisace byly na Těšínsku poměrně silnější nežli jinde v Horním Slezsku, zvláště na Opolsku a Ratibořsku, takže také německý ráz země byl daleko pronikavější, blíže se v mnohém již zjevům, známým ze Slezska Dolního a Středního, které tam vedly konečně k úplnému poněmčení země. Že nestalo se tak i na Těšínsku, toho příčinu hledati jest v expansi českého živlu, ke které došlo po válkách husitských.

II.

Vláda češtiny.

Němectví koncem XIII. století v Čechách a na Moravě tak rozšířené kolonisací i dvorskou módou, budilo záhy odpor ve vrstvách zjevům

těm nepodléhajících. Drobné české vladectvo, rozměry svých statků větší to sedláci, šlechtici rodem, jimž majetek nedovoloval nákladné návštěvy dvorské a jichž statky nesnesly činžovních sedláků, to bylo, z jehož řad tento odpor protiněmecký se šířil, a to velmi záhy s úspěchem. A tak již před válkami husitskými, koncem XIV. století, čeština a český živel se šíří, aby potom ve válkách samých naráz dosáhla neobyčejného rozšíření zatlačením němčiny na všech stranách. Nejen v Čechách a na Moravě jest to patrné, nýbrž i daleko na východ odtud do celého Horního Slezska nastala tehdy veliká expanse češství, kterou toto území s přechodným obyvatelstvem slovanským, avšak s německým jazykem úředním a převahou také s německou kulturou měst a šlechty, přejalo českou úřední řeč, češtinu do kostela a školy, a konečně vůbec českou kulturu. Až k samým branám Krakova pronikla tehdy úřední čeština tímto způsobem, do Osvětska, Zátorska, Sěverska, jsouc všemu obyvatelstvu krajin těch blízkou a dobře srozumitelnou.

Na Těšínsku známe první list český z roku 1432, na pergameně psaný a v zámeckém archivu těšínském chovaný. Jest to smlouva kupní mezi Janem Hnutem ze Stonavy se Staškem z Malé Prochny a »jest dán a psán v Těšíně ten den svatej Lsbetye léta od narození syna božího tisíceho čtrstého třicátého druhého«.

Z roku 1434 známe českou smlouvu Arnošta z Tvorkova a z Polské Ostravy s těšínskými knížaty o zápis Frýdecka. První knížecí listy, vydané z kanceláře knížecí, jsou pak z let 1441 a 1442. Nějakou dobu užívala knížata těšínská

vedle češtiny také ještě němčiny, od let sedmdesátých se však užívání češtiny v kancelári knížecí stává zcela výhradním. Od té doby všechna knížata těšínská psala česky a stejně čeští králové neposílali jiných listů na Těšínsko než českých. Tak se zachovával i sám Matyáš Korvín, když vládl na Těšínsku jako český král, poděliv se o království to s Vladislavem II.

České úřadování pak v šestnáctém století pevně jest utvrzeno a nakonec došlo zákonného zformulování ve zřízení zemském těšínském z roku 1573 a 1592, kde se praví: »A před soudem česky aneb tomu jazyku rozumitedlnou řečí a nejináč ode všech cizích i domácích mluveno a pře vedeny býti mají. I nálezové a vejповědi českým jazykem činěni, vypovídání a psání, pod sekretem pana maršálkovým aneb pana sudího vycházeti, do knih zapisování a stranám od pana kanclíře vydávani býti mají.«

»Pakli by kdo jaké spravedlnosti, i isty anebo svědomí pokazovati chtěl před soudem zemským jiným a ne českým jazykem, buďto latině neb německy, předložiti potřeboval, ten to sobě na česko hodnověrným osobám přeložiti a časně před stáním k soudu pilně vypsati dáti má českým jazykem při těch jiných jazykův spravedlivosti své předložiti má, tak dobře cizozemec jako obyvatel, aby se tady jiným stranám nemeškalo«.

V deklaratoriích roku 1590 ke zřízení zemskému na základě úmluv, sjednaných s kněžnou Sibihoňi — úmluvy ty jsou ku podivu vedeny a stylisovány německy — zmírněno bylo ustanovení to výjimkou: »Wenn auslendische Personen ihre

Notturft vorm Landrechten in böhemischer Sprache nich fürbringen noch aus jemand's Armut von iretwegen soliches zu thun vermögen können, daß auf solchen Fahl ihnen jemandes seinem Begeren nach aus dem Landrechten zu geben werden möge, wie dan auch dieser Artickel dergestalt vorhin in der Ladsordnung klärlichen begrieffen.

Skutečně také knihy zemského soudu těšínského, jak jsou nám zachovány ze XVI. a XVII. století: knihy půhonnů, knihy soudních výpovědí, registra sirotčí, protokol zámkových roků — jsou psány česky. A stejně tomu bylo i v matrikách kanceláře knížecí neboli knihách zámeckých, které od polovice XVI. století měly na Těšínsku týž význam jako desky zemské v Čechách nebo na Moravě. Bylyť gruntovními knihami svobodného majetku celého knížetství, ať byl v rukou kohokoli.

Čeština nestala se však pouze jazykem knížete a stavů, nýbrž stala se zároveň samovládnou ve městech a ve správě vrchnostenské a vesnické.

V hlavním městě Těšíně převládal kdysi německý živel tak, že většina cechů měla ustanovení, aby žádný Polák, žádný Čech, žádný Slovák nebyl do cechu a na řemeslo přijímán.

V polovici XV. století jednotliví měšťané vydávají již české listy, první r. 1443. Obec sama však ještě pořádé úřaduje německy, jak ukazují zápisy nejstarší zachované knihy městské z roku 1468. Teprve koncem XV. století začínají české zápisy, které v XVI. století nabývají vrchu v manuálu městském r. 1526—1528, a v registrech

počtů purgmistrovských r. 1516. Čeština dostává se do škol okol roku 1500 a do kostela r. 1549. Také řemesla se počestňují. Nejprve vykládá se svrchu uvedené ustanovení cechovní, »poněvadž Těšínsko záleží ve Slezsku a Slezáci za Němce se pokládají, proto že se synci ani z měst ani z dědin nevyklučují z řemesla, ani kdyby dobře německy neuměli«. Začátkem XVI. století se řemeslo po řemesle počestňovalo. Česká privilegia dostávají kožišníci r. 1509, ševci r. 1547, soukeníci r. 1559, krejčí r. 1562, barvíři r. 1564, masaři r. 1574, tkalci r. 1575 a r. 1603, zámečníci r. 1590, hrnčíři r. 1596, kováři r. 1610.

Z ostatních měst nejčestější byl Frýdek, kde se sice ještě začátkem XV. století také úřadovalo německy, avšak od postupu zboží na pány z Tvor-kova (r. 1434) všechno bylo počestněno. Tím, že r. 1572 z Frýdecka bylo zřízeno stavovské panství, které bylo většinou v rukou pánů moravských, český ráz města dobře se utvrdil. Proto jsou všechna privilegia města česká, ať jsou vydána držiteli města nebo králi českými. České jsou frýdecké památky cechovní. Knihy městské se, bohužel, nezachovaly, byly však určitě také české.

Fryštát dostal ještě r. 1447 německé privilegium od knížete těšínského, brzy nato však začí ná české úřadování, jehož dokladem jest česká kniha kupů a svatebních smluv z roku 1541 a zachované výpisy ze ztracené dnes knihy ortelů práva fryštátského. Že také řemesla byla česká, ukazuje privilegium tkalců r. 1567.

Ve Skočově začíná české úřadování privilegiem knížecím z roku 1453. Podobně o něco málo

později v Jablunkově. Strumeň, která vznikla jako panské město r. 1482, úřadovala od počátku česky, měla česká privilegia od knížat Kazimíra, Václava, Adama Václava, byla přijata českým listem do práva těšínského (r. 1491) a měla české cechy (ševci r. 1547, hrnčíři r. 1590, soukeníci r. 1636, kožišníci r. 1637).

Nejkratší českou dobu mělo Bílsko, kde se česky úřadovalo ve městě i v ceších jen v letech 1475—1560. S reformací v šedesátých letech XVI. století vrátilo se Bílsku také německé úřadování.

Konečně i Bohumín, který v XVI. století jako panství byl v rukou markrabat hohenzollernských, úřadoval česky, a sama markrabata většinou psala tam česky.

Dodejme ještě, že také zvony kostelní měst těšínských ze XVI. a XVII. století svými českými nápisy jsou svědkem skutečného češství oněch míst v této době.

Že pak jich obyvatelé byli skutečnými Čechy, toho dokladem konečně jsou ti čeští spisovatelé, kteří z Těšínska pocházejíce, česky psali, zvláště Jiří Joannides Frýdecký, Daniel Joannides Skočovský a Jiří Třanovský (z Třanovic u Těšína), vesměs luterští a českobratrští spisovatelé náboženští, z nichž Třanovského kancionál nabyt během delší doby velikého rozšíření, také i na Těšínsku samém.

Česky úřadovaly také vrchnosti a soudy selské na Těšínsku, jak ukazují gruntovní registra a urbáře ze XVI. a XVII. věku, které sebral svého času Prasek ve „Věstníku české akademie“.

Století XVI. přivádí na Těšínsko nový živý Valachy. Jižní část Těšínska v horách mezi Těšínskem a Slověnskem byla totiž stále ještě velkou většinou pustá. Do těchto neosazených horských částí vsunuli se v XVI. století Valaši, směs to Poláků, Rusínů, Slováků a Rumunů. Jest to konečný postup těchto převahou slovanských Goralů, charakterisovaných zvláštním způsobem chovu dobytka (salašnictvím) v onom velkém oblouku karpatském od Sedmihrad po hranice slovensko-haličské až do Těšína a do přiléhlych krajín moravských. Na Těšínsko přišli Valaši, jak ukázal v poslední době Kadlec, částečně z Malopolska, částečně z Trenčínska. Tito Valaši tvoří pak národopisný základ dnešních Goralů, charakteristických pro jihovýchodní část země.

Stanoviti pro tuto dobu nějak přesněji hranici mezi živlem českým, jak vývojem, tak i původem, a ostatním obyvatelstvem, které bylo původu spíše přechodního, a teprve přijetím české řeči úřední a češtiny do škol a kostela, stávalo se součástí českého kulturního celku, není lze. Pokusili se o to Šembera a po něm Prasek (hranici Praskovu přijal také v hlavních rysech Niedrle). Šemberova hranice je prostě nemožná. Prasek vystihl dobře, že obyvatelstvo české na západě Těšínska jest domácího původu, vzniklé z oněch dvou českých kolonisačů, o kterých svrchu byla řeč. Označoval však další obyvatelstvo na východ od tohoto pruhu, který si představoval značně široký, jako Poláky. Toto označení není však nijak odůvodněné. Bylo to slovanské byvatelstvo přechodního rázu, jaké jest všude tam, kde stýkají se národní kmeny příbuzné. Obyvatelstvo to mělo

český úřední jazyk, ne snad vnucený, nýbrž dobrovolně přijatý, stejně jako jazyk český kostelní a školní. Stalo se součástí kulturního celku českého a také, jak jsem ukázal, se za část tohoto celku pokládalo. Jen úpadek český — národní i kulturní — ke kterému došlo po bitvě bělohorské, zarazil tento dosavadní vývoj, takže obyvatelstvo ustrnulo na jakémsi stupni přechodním, který jednak dal základ k vývoji vědomí slezického, jednak byl vhodně upotřeben k účelům polonisačním.

III.

Stagnace pobělohorská.

Doba pobělohorská neměla ve Slezsku vůbec a na Těšínsku zvláště ihned takové následky, jako v Čechách a na Moravě. Na Těšínsku XVII. století na českém úřadování příliš mnoho nezměnilo. Stará knížata piastovská znala i v této době česky a češtiny také užívala. Po posledním členu rodu, kněžně Lukrecii (1638—1653) zachovaly se v Šeršňíkově museu v Těšíně české modlitební knížky.

Poměry tyto se částečně změnily, když knížetství těšínské stalo se po roce 1653 bezprostředním a roku 1722 dostalo se do rukou vévodů lotrinských. Tehdy králové čeští, Ferdinand IV. a Leopold I., vydávali do Těšínska i německy psaná privilegia, na př. knížetství těšínskému celému 1654, městům Strumeni 1670 a Skočovu 1676, vedle listin českých, kterých pořádku ještě bylo dosti.

Jinak však v zemi samé stále platilo ustanovení o výhradním užívání češtiny ze zřízení zemského právě tehdy r. 1639 Ferdinandem III. a roku 1653 Ferdinandem IV. potvrzeného. Přece však v kanceláři knížecí v Těšíně, jmenovitě v komorní správě, začala se silně uplatňovati němčina, a právě z této doby pocházejí ony úřední překlady privilegií těšínských, chované v těšínském zámeckém archivu. Jinak však ve styku se stavy užívala i knížecí kancelář češtiny a měla proto v lotrinské době českého sekretáře.

Všechny knihy zemského soudu vedeny jsou i nadále česky. Ještě i protokolum zámkových a privátních rokův z roků 1705 jest české. Jak do těchto knih vnikala němčina, nemůžeme sledovati, poněvadž z této doby zachovány jsou jen zcela ojediněle. Zato v nepřetržité řadě knih zámkových čili matrik jest první úplně ojedinělý německý zápis z roku 1731, nato však ještě až do doby Marie Terezie patrna jest naprostá převaha zápisů českých.

Že šlechta těšínská byla ještě pořád česká, toho dokladem mohou býti české zápisky Křištofa Bernarda Skrbenského na Šenově.

V městech uchovala se čeština beze změny až do doby Marie Terezie ve Skočově, Strumeni, Frýdku, Fryštátě a Bohumíně. O Jablunkově nemáme z této doby zpráv, Bílsko úřadovalo německy. Těšínské úřadování bylo tehdy ještě úplně české jak ve městě samém, tak i v ceších. Knihy městské vedou se česky a roku 1722 jest nutno pro kancelář dáti přeložiti český počet obecní.

Registra gruntovní pro vsi těšínské roku 1613 až 1619 a znovu po stu letech 1714 zakládána jsou

česká, a to, jak přesně zjistil Prasek, nejen na západě Těšínska, nýbrž i na východě pro purkrecht skočovský a strumeňský.

Také zvony druhé polovice XVII. století mají stále ještě české nápisy.

Česky psali rodáci těšíňští i v této době, tak Jan Liberda, rodák těšínský z první polovice století XVIII., spisovatel luterský, a Kristian Hiršmencel, rodák frýdecký, mnich velehradský a katolický spisovatel z konce století XVII.

IV.

Germanisace absolutismu.

Osudná změna pro Slezsko nastala teprve za vlády Marie Terezie a Josefa II. Po odstoupení větší části Slezska Prusku (1742) a po zrušení české dvorské kanceláře (1749) byla totiž zgermanisována jednak celá ústřední správa habsburská ve Vídni, jednak nově upravené centrální úřady pro zbytek českého Slezska úřadují vesměs německy. Ještě potvrzení zřízení těšínského Marii Terezií 20. července 1750 stalo se česky, to však bylo poslední užití češtiny v tom směru. Bezprostředně nato německé úřadování stává se výhradním i v kanceláři knížecí. Matriky těšínské ukazují, že se tak stalo v letech 1761—1766; koncem vlády Marie Terezie děje se tak i na zemském soudě.

Absolutismus osvěcený germanisoval však hlavně pomocí škol. To jest i na Těšínsku patrné. Proto na vyšších školách zavedena byla naráz němčina. Tak na Těšínsku poněmčeno gymnasium těšínské, a při reformě školství obecného zřízena byla v Těšíně r. 1778 německá škola hlavní. Ve

venkovských školách, tak zvaných triviálních, nebylo lze to všude změnit, poněvadž nebylo učitelů němčiny znalých, kterých by k tomu bylo lze na vsích použití.

Druhý prostředek, kterým osvícený absolutismus germanisoval, byla byrokratisace úřadů. Všude tam, kde autonomní orgány změněny byly v orgány státní, znamenalo to poněmčení příslušného úřadu. Ne snad nějakým nařízením, naopak i z této doby máme řadu nařízení, kde se zdůrazňuje, že úřady mají úřadovati v jazyku lidu, a že úředníci mají znáti tento jazyk, ve skutečnosti však úředníci jazyka toho neznali a proto prostě z pohodlí začali úřadovati jen německy, jsouce si jisti, že plní tím jasnou, třebaš nepronosenou tendenci vládní, aby v centralisovaném státě nebylo jiného jazyka potřebí než německého. Vším tím se vysvětluje ten ohromný převrat, který v době osvíceného absolutismu najednou nastává v úřadování, když zbyrokratisována byla krajská správa, a když místo rad městských utvořeny byly magistráty regulované, zařízení to byrokratické. Stejně se stalo zbyrokratisováním soudnictví.

Tak se stalo, že v městském úřadování čeština mizí, někde dříve, někde později. Ve Skočově a ve Fryštátě se česky úřadovalo jen asi do roku 1760 (městské knihovny jsou tu do té doby převahou české) — v Bohumíně do 1770 (česká kniha kupů 1718—1770) — ve Strumeni 1780 (český špitálský počet 1780). Zástupce jablunkovský skládal 1766 přísahu novému knížeti česky. V těšínských knihách jsou české zápisy až do roku 1817, ač od r. 1790 němčina převládá. Ve Frydku v obmezeně

míře uchovala se čeština po celou dobu absolutismu.

Po tomto poněmčení začalo se již v době Josefa II. hleděti na Slezsko jako na německou zemi a názor ten o Těšínsku byl zachováván do důsledku, ač nebyl ani v této době nijak oprávněn. Udrželať se čeština přece jen:

1. Při publikaci patentů moravskoslezským guberniím vydávaných zvláště, kde šlo o lid poddaný.

2. V obmezené míře ve Frýdku a v některých ceších i jiných měst, tak v Jablunkově, kde čeština zůstává až do 1860.

3. V patrimoniální správě, a to stejně na panství frýdeckém, jako na těšínských statcích komorních, a jako na východě země pod horami v Branně; Praskovy soupisy gruntovních register ukázaly, že ještě kolem roku 1836 jsou všechna registra ta česká.

4. Ve škole. Nařízením 1784 musilo z důvodů svrchu uvedených býti povoleno, aby mohli býti na školách ponecháni učitelé němčiny neznalí. Nová místa měla býti dávana jen takovým uchazečům, kteří by byli znalí jak češtiny, tak i němčiny. Výsledek byl ten, že všechny školy nekofesijní — až na několik málo čistě německých (jako hlavní školy v Těšíně a Bílsku) — jsou útrakvistické německo-moravské, jak tehdy říkali — správně české. Z kofesijních škol evangelických několik málo na haličské hranici bylo polsko-německých. To byl stav nepřetržitě trávající až do roku 1848.

5. Češtiny užívalo se v kostelích katolických i evangelických. V katolických zpívali z kancionálu Božanova (Hradec Králové 1719), ze kterého pak udělali si 1829 výtah a česky ho v Těšíně vytiskli. Evangelíci zpívali stále ještě z kancionálu Třanovského Písně staré a nové roku 1635 po prvé vydané a odtud mnohokrát znovu tištěné.

6. Z českých spisovatelů jest se zmíniti o Františku Kohutovi (1796—1890), rodáku ze Skalice u Frýdku, spisovateli teologickém a autoru poučných knížek pro lid. Vědecká literatura tehdy právě počínající jest však vesměs na Těšínsku německá, jsouc ovšem hlavně reprezentována činností jesuity Leopolda Jana Scherschnika (1747 až 1814), rodáka těšínského, autora prvního německého pokusu o literární historii těšínskou a tvůrce vzácných sbírek v Těšíně, které ještě dnes hlásají vzácnou povahu svého tvůrce a jeho lásku k rodnému městu.

V.

Počátky polské ofensivy.

Roku 1848 vystupuje Slezsko celé jako německé; jeho politika jest jednak velkoněmecká, jednak vídeňská. Tím se vysvětluje příkře odmítavé stanovisko slezských zástupců k pražskému hnutí po obnově českého státu a po rovnoprávnosti jazykové. Proto také volby do všenněmeckého sněmu frankfurtského našly tak nadšený ohlas ve Slezsku vůbec a na Těšínsku zvláště. Z Bělska dokonce výslovně prohlašovali: »C. k. podíl slezský jest zrovna tak německý, jako díl pruský, odňatý nám mečem Bedřichovým. Slezané v Prusku volili, tedy chceme a musíme voliti také my. Násilí mohlo naše slezské bratry podrobiti cizímu žezlu,

nemohlo však nás odtrhnouti od jejich německého srdce».

A tak bylo skutečně v květnu zvoleno ve Slezsku osm poslanců do Frankfurtu. Z nich jménoy známe tři z Těšínska: Jana Demla z Těšína, Kollaczka z Ostravy a Kotschyho z Bílska, patrně vesměs jako zástupce Těšínska.

Vlivem německým bylo také Slezsko odděleno tehdy od společné správy s Moravou. Zdálo se Němcům pochybným, zda se na Moravě drží proti probouzejícímu se živlu českému německý ráz země, jako se jim to ve Slezsku zdálo nepochybným. Jen tak vysvětlíme si zřízení samostatné zemské správy slezské začátkem roku 1850.

A hned nato roku 1851 vydávají se pro Slezsko ony známé ministerské výnosy, kterými na celou řadu let vyloučena byla čeština a s ní i polština z úřadů skoro nadobro, a které odstraniti plně se nepodařilo vlastně až do převratu. Týž význam pro školy slezské má pak nařízení zemské školní rady, vydané k provádění zákonů školských, tak zvané Zeynkovo 1873, kterým školy staly se utrakvistickými, a to tak, že jen v nižších třídách mělo se používatí češtiny vedle němčiny, ve vyšších třídách mělo však přibývatí stále němčiny tak, že nakonec všechno vyučování mělo býti německé. Krátce, školy měly se státi přelejvárnami, jak tomu tehdy u nás říkali, kterými by všechno obyvatelstvo ponenáhlu bylo poněmčeno. K účelu poněmčovacímu mělo sloužiti i nově se tvořící polské hnutí na Těšínsku.

Viděli jsme již, že až do roku 1848 lze mluviti o polštině jen v několika málo školách evangelických na hranicích Haliče. Polské vědomí za-

čal šířit na Těšínsku Pavel Stalmach, narozený roku 1834 v Bažanovicích na Těšínsku, vychovaný ještě českým slávikářem. Již však za svého studia na evangelickém gymnasiu v Těšíně snažil se vytvořiti kroužek polských studentů. Rozhodným bylo, když hnutí roku 1848 dostalo jeho vlivem spolu s Ciancialou a Kluckým v Těšíně polský ráz. Založen tu polský časopis »Tygodnik Cieszyński«, později »Gwiazdka Cieszyńska«, a začala polská organizace. Zevně se to projevilo již předtím na slovanském sjezdu 1848, kde sice Slezsko jest ve sboru českém, zástupcové těšíňští jsou však mezi Poláky. (Stalmach, Kotula.) Mičan ve své práci o Slezanech uvádí také, že z Těšínska byl přítomen Čech prof. Plucar z Těšína, nenašel jsem však jeho jména mezi členy kongresu.

Nejdůležitější zásáhnutí týkalo se škol a kostela. Nešlo to tak rychle, jak by si dnes někdo myslil. Ještě roku 1865 byla většina žáků těšínského gymnasia česká (Čechů 166, Němců 109, Poláků 44). V téže době však většina škol obecných byla již polonisována nebo germanisována. Bohužel, nemáme v té věci zcela spolehlivých dat. D'Elvert uvádí totiž k roku 1868 počet škol na Těšínsku takto: 219 německých, 117 německo-polských, 62 německo-českých a 40 českých. Naproti tomu u Mičana jsou čísla: českých 40, německých 17, německo-českých 32, polských 72 a polsko-německých 27.

Rychleji ještě uskutečněna byla polonisace kostelů jak katolických, tak i evangelických. Nejprve byl v katolických obcích zaveden katolický kancionál polský, vydaný r. 1857 Janušchem v Těšíně. Roku 1865 i evangelici přijali polský zpěv-

ník. Starší lidé se tomu všude bránili; mládež však přijala změnu ve většině případů a tím polské vědomí rychle pronikalo. Jen někde bránili se změně té velmi energicky; došlo i k mnohým stížnostem, které tam, kde byli dosti vytrvalí, vedly i k odstranění polštiny. Celkem možno říci, že jen na západě země tento odpor měl pronikavý úspěch. Odpor byl však také na východě země, kde také obyvatelstvo po našem mluvící a do nedávna moravsky citící, nechtělo se státi přes noc Poláky. Tím vzniká v určité části tohoto obyvatelstva z odporu protipolského nové vědomí slezské, které později značně se rozšířilo.

Dodáno ještě budiž, že toto šíření se polštiny na místě češtiny dalo se pod jistou patronací, ano někdy i za přímé podpory vídeňské vlády, již byli na Těšínsku Poláci, jako průprava ke germanisaci, milejší nežli Čechové.

VI.

Český odpor proti polonisaci.

Odpor skutečný proti tomuto šíření se polštiny na úkor češtiny stal se až tehdy, když život politický ve Slezsku se začal probouzeti i v českých kruzích. Jak známo, stává se tak založením Vaškova »Opavského besedníku« r. 1861. Hlavní význam »Besedníka« byl sice pro Opavsko, než i Těšínsko došlo tu jistě pozornosti v dopisech odtud uveřejňovaných. Jinak však politický život po zavedení vídeňské ústavy českému živlu slezskému nemohl přinést úspěchu, poněvadž lid neměl ještě řádné vědomí své národnosti. Nelze se proto diviti, že první slezské sněmy nemají vlastně českých poslanců.

Ve volbě roku 1861 byli zvoleni sice za Těšínsko tři poslanci slovanští — spíše k Polákům nežli k Čechům se klonící, — dva za venkov a jeden za města, byli to však lidé bez skutečného národního vědomí. Stejně tomu bylo i 1867, kdy zvolen jeden Čech za venkovské obce frýdecké, a jeden Polák za venkov těšínský.

První skutečně politický projev probouzejícího se češství byl tábor lidu na Ostré hůrce u Chabčova r. 1869. Účastí i projevy týká se hlavně Opavska, a také tu obmezuje se na žádost po českém školství, netroufaje si ještě volati po jazykové rovnoprávnosti. Ze zpráv se dočítáme, že na táboře byla přítomna také deputace Poláků z Těšínska. Jinak však pro český živěl těšínský — jak se alespoň zdá podle pramenů mně přístupných — tábor ten nějakého většího ohlasu neměl.

Při volbách r. 1870 prošel Polák za venkov těšínský a Slovan neurčitého zabarvení za Jablunkov. Po prvé v poněkud větším počtu přišli slovanští poslanci na zemský sněm roku 1871, kdy na Těšínsku zvoleni tři Poláci za venkovské obce a jeden Čech za venkov frýdecký. Nemajíce většiny v žádné kurii — na Opavsku nikde Čech nebyl zvolen — neměli ve sněmu významu. Jejich jediný čin bylo prohlášení se pro státoprávní vyrovnání české, tehdejší tak zvané fundamentálky.

Již z těchto voleb jest patrné, jak pomalu postupovalo politické probuzení českého živlu, kdežto polské agitace byly daleko rychlejší. Ještě lépe jest to viděti z prvních velikých petic o zrovnoprávnění obou slovanských jazyků a o odstranění nařízení tomu překážejícího z roku 1851.

Byly tehdy podány petice dvě, česká s 1500 podpisů a polská s 5000 podpisů. Deputaci, která byla s oběma peticemi ve Vídni, byla sice slíbena jak Hohenwartem, tak i odbornými ministry náprava, skutečným výsledkem však bylo jen Schaefflovo nařízení, aby se dbalo větší rovnoprávnosti na poštách.

Již v této době a ještě více nedlouho potom Poláci budovali si velmi silnou organizaci polskou, opřenou o Těšín. Koncem sedmdesátých let rozpadla se sice dosud jednotná polská strana v katolíky a evangelíky, kde evangelíci šli nějakou dobu pod vlivem svých duchovních s Němci, celkem postupu polskému však to mnoho neuškodilo. Zevně bylo to patrno také v tom, že stará »Gwiazdka« zůstala katolíkům, kdežto evangelíci si založili svůj vlastní orgán »Przyjacieli ludu«. — V Těšíně vznikl polský Národní dům, spolek pro podporu studujících Towarzystwo naukowej pomocy, záložna Towarzystwo oszczędności i zaliczek, pro vydržování škol Macierz szkolna (1883), dále rolnické Towarzystwo rolnicze.

Proti všem těmto organizacím polským českých není. Obrozovací snahy české pro Slezsko byly soustředěny v Opavě a také tam byla situace nesmírně těžká. Praha byla daleko, na Moravě poměry nebyly také ještě skvělé, polský Krakov blízký, a tak pochopíme, že vývoj šel tak, jak jsem naznačil.

Z Opavy jen tu a tam bylo působeno na Těšínsko, vliv ten obmezoval se však úplně na nejzápadnější jeho část, Frýdecko. »Opavský týde-

ník«, r. 1870 založený, všímal si tu a tam těšínských věcí, většinou však zase jen z Ostravska a přiléhklých částí, pro které byla v letech 1881—3 vydávána příloha »Ostravan«, a po roce 1890 zase rubrika »Zprávy z Ostravy a okolí«. Také působení Matice opavské, roku 1877 založené, bylo celkem pro Těšínsko minimální. Nejspíše tu přicházejí ještě v úvahu některé publikace o těšínské historii a knihách, jednajících o Těšínsku, jednak samostatně Maticí uveřejněné, jednak v jejím »Věstníku« otištěné, nejvíce z pera Praskova.

První organizací, posunutou poněkud na východ, byl český spolek Snaha, založený v Těšíně roku 1883. To bylo v době, kdy sice bylo k podobné práci hodně pozdě, vyloučena však ještě pořád nebyla vzhledem k poměrům, které se vytvářely na Těšínsku, zvláště v jeho východní části, pod vlivem slezáckého hnutí. Organizace vzniklá byla však k tomuto účelu slabá.

Jak pokročilo polské politické sebevědomí, jest patrné z pamětního spisu polského o poměrech jazykových na Těšínsku z 1. července 1882, kde žádá se odstranění nařízení, vylučujících slovanské jazyky z úřadů, takže by v celém Těšínsku byl přípustný jazyk polský, český pak jen v okrese frýdeckém. Proto všichni úředníci na Těšínsku mají znáti polsky, ve frýdeckém okrese také česky. Současně žádá se odstranění Zeynkova nařízení školního. Tuto petici podali oba tehdejší polští poslanci za Těšínsko, Świeży a Cienciala, česká podobná petice nemohla být po-

dána, poněvadž českého poslance na slezském sněmu tehdy nebylo.

V té době začali se o poměry šlezské větší měrou starati i čeští (české memorandum 1879) a polští poslanci na říšské radě vídeňské a výsledkem společné jich práce bylo jazykové nařízení Pražákovo z 12. října 1882, kterým se u soudů připouštěla na celém Těšínsku polština a čeština vedle němčiny, ovšem jen v zevním styku se stranami a ještě dosti obmezeně. Plenárním usnesením vrchního zemského soudu v Brně ze dne 19. prosince 1882 bylo nařízení to v některých podrobnostech ještě obmezeno. Výsledkem bylo, že jen některé úřední úkony byly české, vlastní jednání — ne snad jen tam, kde šlo o vnitřní jednání úřední, nýbrž i ve věci samé — bylo pořád vlastně německé.

Na tomto principu se vlastně nezměnilo nic až do války. Neboť Rubrovými nařízeními ze dne 3. ledna 1899 a 6. dubna 1899 bylo jen připomenuto, že Pražákovo nařízení jest jen minimum toho, co bezpodmínečně vůči slovanskému obyvatelstvu musí býti zachováváno, že však tam, kde dopouštějí to jazykové znalosti úřednictva, ministerstvo nemá nic proti tomu, aby se slovanským obyvatelstvem vůbec se jednalo v celém jednání úředním v jeho jazyku.

Zcela jinak řešilo věc nařízení ministerstva financí. Tam se nařízením z 16. února 1899 čeština s polštinou připouštěly pro obvod města Frýdku a hejtmanství fryštátské a těšínské, kdežto v hejtmanství bílském se tatáž práva povolují pouze polštině samotné.

Vratme se nyní k politickému životu. Tento začal v plné míře pro nás až volbami 1890, kdy zvolen za venkov frýdecký Václav Hrubý, a dále tři Poláci, Cienciala, Swieży a Michejda za venkovské okresy těšínské. Poněvadž současně Češi získali i dva venkovské mandáty na Opavsku, na-
byli tím spojením Slované většiny ve venkovské kurii sněmu a tím i zastoupení v zemském výboru a v komisích. Zároveň však začíná tím ona slo-
vanská politika, která ze samých ohledů na Po-
láky ustupovala právě na Těšínsku velmi značně,
omezujíc se čím dále tím více jen na Frýdecko,
a také tam nevykazujíc žádných valných úspěchů.

Zdalo se sice s počátku, že politika ta nebude mít těchto následků, ano naopak, že nastane jisté rozvinutí činnosti, neboť 1894 byly založeny No-
viny těšínské, jichž celková úroveň nebyla sice velká, které však přinášely mnoho z populární historie těšínské většinou z pera Praskova a mno-
ho zpráv z kraje. Dále byla 1898 založena koneč-
ně Matice osvěty lidové v Těšíně, ze které se bě-
hem doby vytvořil vlastní obranný spolek pro Tě-
šínsko.

Zatím však vývoj na Těšínsku šel pro nás špatně. Germanisace i polonisace stejně byly na postupu. Nejlepším toho dokladem jest ona pe-
strá mosaika uhelné pánve a poněmčení Frýdku, ještě v 80. letech českého města. Roku 1880 bylo ve Frýdku 4665 Čechů proti 1053 Němcům, 1900 4981 Čechů proti 3362 Němcům a 1910 dokonce jen 4033 Čechů proti 5123 Němcům. V procen-
tech bylo Čechů roku 1880 — 80.07 proc., 1890 — 59.69 proc. a 1910 — 41.45 proc. Zastupitelstvo Frýdku bylo ovšem německé.

Celkově jsou národnostní data z Těšínska tato:

Čechů bylo tu roku	1880	1890	1900
celkem	71.788	73.897	85.552
v procentech	27.36	25.21	23.72

Při tomto vývoji zúžoval se pruh český na západě valem a Poláci vnikali do něho na všech stranách. Do té doby spadá také neblahé české uhnutí od Těšína samého, přestěhováním 1907 Novin těšínských do Frýdku a téhož roku 1907 Matice osvěty lidové do Polské (dnešní Slezské) Ostravy.

Přechodným zjevem bez trvalého významu bylo kratičké vydávání křesťansko-sociálních Slezských listů 1900—1902 ve Frýdku, několik čísel pokrokového listu Slezské slovo roku 1906 ve Frýštátě, trvalým nepolitické Obrany Slezska od r. 1910 v Orlové.

Velmi vzrostli také kolem roku 1900 Slezáci, hlavně na severovýchodě země, kde roku 1909 nadučitel Josef Koždoň začal vydávati zvláštní list tohoto směru Šlázak, a vykázal tak značné úspěchy, že téhož roku při volbách do zemského sněmu Koždoň sám byl zvolen za venkov Bílsko—Strumeň—Skočov. Tím se politické zastoupení Poláků snížilo na dva poslance, tím se také většina česko-polská stala ve venkovské kurii slezské velmi těsnou.

Začátkem XX. století hlavně přičiněním Matice osvěty lidové a nově založeného slezského sekretariátu v Ostravě začalo se teprve rázněji stavěti se na odpor dosavadní polské agitaci a

činnost, ta vykazala již r. 1910 při sčítání lidu první potěšující výsledky.

Počet Čechů vzrostl na 115.604 a Češi tvořili 27.11% celkového obyvatelstva těšínského. Korigovány byly alespoň ty nejhorší nespravedlnosti dosavadního sčítání, na př.

	roku 1900	1910
Rychvald:	Čechů 11	2907,
	Poláků 4458	3001,
Petrvald:	Čechů 1226	5303,
	Poláků 3955	1355.

K výsledku tomuto přispělo však také menší-nové školství, které z matičních (Matice osvěty lidové a Ustřední Matice školské) prostředků vytvořilo tu celou řadu soukromých českých obecních škol (Frýdek, Hrušov, Bohumín, Vrbiice, Rychvald, Karvinná, Dol. Tošonovice, Volovec). Z týchž prostředků soukromých založeno bylo české orlovské gymnasium 1909, ženské lyceum ve Slezské Ostravě r. 1911. Konečně i české pobočky učitelského ústavu byly přeloženy z Opavy do Slezské Ostravy r. 1905.

V té době došlo i k jakési úpravě jazykové otázky pro samosprávu slezskou zákonem ze 7. října 1907, doplněným usnesením zemského výboru ze 7. ledna 1908, kde hlavní roli měla zprostředkovatelna překladů, u zemského výboru zřízená. Práva češtiny i tady zůstala velmi malá, nicméně proti starší době některé ústupky se jí učinily. Šlo tu většinou o obce s českou obecní správou.

Ve státních úřadech těsně před válkou nebylo jednotnosti v jazykovém postupu. Záleželo na

přednostovi, jak dalece češtinu do úřadování připustí. Tak někde česká podání jen přijímali, vyřizovali je německy (krajský soud v Těšíně), někde vyřizovali vše česky (Slezská Ostrava), někde úřadovali jen německy (Frýdek).

VII.

Převrat.

Do utvořeného samostatného státu československého přišla jen část Těšínska. V této části národnostní poměry dosti rychle po určení definitivních hranic jejich se konsolidovaly. Práce od převratu jest tu jasná a má svou pevnou linii. Nehledíme-li k změně, která nastala v úřadech a úřednících, do té doby hlavních sloupech germanisace a nepřímé i polonisace, bylo to především školství, kterému věnována je zvláštní pozornost a to jak školství obecnému, tak i občanskému, střednímu i odbornému. V tomto směru jsou výsledky velmi dobré.

Z politických událostí snad nejzajímavějším zjevem bylo nedlouho po převratě nastavší rozpadnutí se Šlázaků na tři části: přátelskou Němcům, Čechům a Polákům, které bude patrně znamenati v dohledné době likvidování tohoto zjevu slezského. Skoro současně přeneseno sem větší měrou i politické rozvrstvení, jakého do té doby v českém táboře nebylo.

Sečítání z roku 1921 ukázalo již nové lepší poměry: Na Těšínsku je dle něho Čechů 177.626, Němců 23.005 a Poláků 69.360. Srovnáme-li čísla ta s čísly z roku 1910 (ovšem stejně zmenšeného území), vidíme, že Němců ubylo 27.69 proc., Po-

láků 49.8 proc., Čechů přibylo 56.92 proc. Procentuálně jest pak na Těšínsku 65.07 proc. Čechů, 11.23 proc. Němců a Poláků 28.78 proc. Také v jednotlivostech jest český postup všude patrný. I ten Frýdek vrátil se k české většině 75.87 proc. Volby do obcí i do sněmovny celkem jen potvrdily, co ukázalo již sčítání lidu.

Snad není ještě všechno všude na Těšínsku v národním ohledu takové, jakým by mělo býti, a jak by si to přáli ti, kdož dobře smýšleli s českým lidem slezským, nepochybuji však, že k tomu postupujeme a že se cíli blížíme. A jest na nás všech, abychom dle svých sil přiložili ruce k dílu, které jest již tak daleko pokročilé, a pomohli je dovésti ke konečnému cíli — k českému Těšínsku!

Obsah:

Úvodem	3
I. Vláda latiny a němčiny	4
II. Vláda češtiny	6
III. Stagnace pobělohorská	13
IV. Germanisace absolutismu	15
V. Počátky polské ofensivy	18
VI. Český odpor proti polonisaci	21
VII. Převrat	29

**ZBIORY
S. ZAHRADNIKA**

Q. 10

1. The first part of the book is devoted to a general survey of the history of the subject. It begins with a brief account of the early attempts to explain the origin of life, and then proceeds to a more detailed consideration of the various theories which have been advanced from time to time. The author's own views are given in a separate chapter, and are based on a careful study of the latest researches in the subject.

2. The second part of the book is devoted to a consideration of the various theories which have been advanced from time to time. It begins with a brief account of the early attempts to explain the origin of life, and then proceeds to a more detailed consideration of the various theories which have been advanced from time to time. The author's own views are given in a separate chapter, and are based on a careful study of the latest researches in the subject.

3. The third part of the book is devoted to a consideration of the various theories which have been advanced from time to time. It begins with a brief account of the early attempts to explain the origin of life, and then proceeds to a more detailed consideration of the various theories which have been advanced from time to time. The author's own views are given in a separate chapter, and are based on a careful study of the latest researches in the subject.

4. The fourth part of the book is devoted to a consideration of the various theories which have been advanced from time to time. It begins with a brief account of the early attempts to explain the origin of life, and then proceeds to a more detailed consideration of the various theories which have been advanced from time to time. The author's own views are given in a separate chapter, and are based on a careful study of the latest researches in the subject.

5. The fifth part of the book is devoted to a consideration of the various theories which have been advanced from time to time. It begins with a brief account of the early attempts to explain the origin of life, and then proceeds to a more detailed consideration of the various theories which have been advanced from time to time. The author's own views are given in a separate chapter, and are based on a careful study of the latest researches in the subject.

LIBRARY
S. ZAHRAVINSKY

Dez. '02

Książnica Cieszyńska

KD I 1843